

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Г. Г. ВАЩЕНКА

Співець Людини, Волі й України... У цих словах – сутність життя і професійної діяльності основоположника вітчизняної національної педагогіки Г. Г. Ващенко. Перлиною його ім'я увійшло в історичний літопис нашого університету, сторіччя якого ми відзначаємо в цьому році. Певний час Г. Ващенко очолював кафедру педагогіки нашого тоді учительського інституту, започаткував на кафедрі аспірантуру. На основі християнської моралі й української духовності ним обґрунтовано виховний ідеал молодого покоління – Служба Богові і Батьківщині. Григорій Григорович вважав, що формування патріотичних почуттів повинно ґрунтуватися насамперед на героїко-патріотичних національних традиціях українського народу. У своїх численних працях, а це й “Виховний ідеал” [2], “Виховання волі і характеру” [1], “Проект освіти в самостійній Україні” [4], “Загальні методи навчання” [3] та багато інших, ним презентовано авторську систему освіти й виховання в Україні, в основу якої покладено принцип дитиноцентризму.

В останнє десятиліття дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до християнських моральних цінностей як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній і ідеологічній кон'юктурі. Становлення основоположних християнських цінностей простежується в перших релігійних книгах Нового Заповіту, Біблії: загальні чесноти – розсудливість, поміркованість, справедливість, чесність, порядність, правдивість, вірність слову, і – теологічні чесноти: віра, надія, любов (милосердя). Сталими моральними взірцями, канонами є також Десять християнських заповідей.

Християнство, його основоположні цінності стали джерелом і основою для синтезу в Європі моральних ідей античності – Істини, Добра і Краси. Нині вони є невід'ємною частиною сучасної української культури і явно чи опосередковано впливають на життя кожної людини й суспільства в цілому незалежно від того, яка світоглядна позиція відстоюється – світська чи релігійна. Вивчення історії українського народу доводить, що вона трагічна і повчальна, оскільки увесь час українцям треба було доводити своє право на існування як нації, основним чинником збереження якої була духовність українського народу.

Аналіз наукових джерел свідчить, що чимало педагогічних праць, роздумів і навіть публічних заяв присвячені останнім часом проблемі відродження духовності. Сьогодні в Україні по-різному тлумачиться поняття духовності, розроблено різні підходи до її формування, які часто суперечать і заперечують один одного.

Духовність визначається науковцями як певний стан людини і суспільства, який формується, виробляється важкою працею душі самої людини і самого суспільства, за участю їхньої волі і власних зусиль [5]. Духовність – це зумовлена світоглядом і вірою скерованість людини до Бога, до ідеалів різних рівнів ієрархій цінностей, що стосуються релігійного, естетичного, морального, національного, громадянського, родинного, особистісного життя людини [6]. Ми ж, не заперечуючи попередніх визначень, вважаємо важливим зазначити, що духовність потрібно розглядати і як складову феномену української культури, компонентами якої є релігія, ментальність, наука, мистецтво, освіта, побут, матеріальний добробут тощо при обов'язковому особистісно-диференціальному, критеріальному і світоглядному підходах до них.

Вивчення історії українського народу доводить, що вона трагічна і повчальна одночасно, оскільки увесь час українцям треба було доводити своє право на існування як нації, основним чинником збереження якої була духовність українського народу. Процес духовного розвитку українського суспільства на принципах християнства тривав не одне століття. Питання впливу християнських цінностей на освітньо-виховний процес потрібно розглядати також і в контексті того факту, що Україна – європейська держава, де християнські корені візантійської традиції сягають початків її державності, освіти, культури – всіх без винятку сторін суспільного буття.

Перехідний період, який переживає сьогодні українське суспільство, глибокі і системні реформи у вітчизняній освіті – це виклик для світських і духовних вихователів щодо пошуку нових шляхів і підходів у розв'язанні складних проблем побудови високодуховного громадянського суспільства в Україні. Формування духовного світу дітей та молоді, духовності як провідної якості особистості – велике і складне завдання, що стоїть у центрі уваги широкого педагогічного загалу. Особливої актуальності воно набуває сьогодні, коли проблеми соціально-економічного і політичного розвитку країни боляче вразили молоде покоління. Відбувається перехід від риторики про моральність до розуміння духовності як складного психологічного феномена самоусвідомлення особистості в нинішніх умовах.

Наприкінці ХХ століття у педагогічній науці було запропоновано нові концепції, в яких було виокремлено цінності соціокультурного життя, особистісної і національної гідності, загальнокультурної і професійної компетентності, культури громадянськості, родини, відповідальності перед собою та іншими. Було визначено завдання виховання: розвиток духовності учнів на основі загальнолюдських і національних цінностей; допомога у життєвому самовизначенні, моральному, громадянському і професійному становленні; створення умов для самореалізації особистості. Проте опора тільки на особистісну сферу вихованців не є достатнім для формування і розвитку їх духовності.

Прогресивні педагоги України все гостріше ставлять питання про повернення системи освіти до основ християнського світогляду

і християнської моралі. За професором Г. Ващенком, релігійність і патріотизм – головні джерела традиційного виховання українських дітей від часів Київської Русі. Служіння Богові і Батьківщині – дві абсолютні цінності українського народу. Життя людини у всіх його проявах є і результат, і наслідок, і одночасно засіб духовно-морального становлення. Повернення до духовно-моральних традицій вітчизняної освіти приводить нас до відновлення втраченої повноти у сфері педагогіки.

Г. Г. Ващенко розробив концепцію національного виховання, яка передбачає організацію навчально-виховного процесу підростаючого покоління на основі духовно-моральних традицій, християнських цінностей українського народу. Основним джерелом розвитку особистості педагог визначає її духовність: мета виховання – Служба Богові і Батьківщині, а головне завдання – створення таких умов життєдіяльності дитини, в яких вона могла б досягти вершин у своєму розвитку, вершин своєї духовності й моральності, інтелекту й почуттєвої сфери, фізичного стану і творчих здобутків через утвердження християнських цінностей у своєму житті, через залучення до цінностей української культури. У концепції національного виховання Г. Ващенка – це цілеспрямований духовно-орієнтований процес становлення в дитини ієрархічного світу цінностей, який визначає мету і смисл і зміст власного буття.

Складовими даної концепції є: формування національного світогляду, розуміння смислу життя як служба Богові і Батьківщині, морально-релігійне виховання молоді, виховання волі і характеру, естетичне виховання, фізичне виховання. Особливого значення видатний педагог надавав вихованню в молоді чемності і пристойності в особистісній поведінці й у ставленні до інших. У педагогічній діяльності сучасного вчителя ця концепція може бути реалізована на засадах християнських цінностей людського буття в процесі формування ціннісно-змістовної суб'єкт-суб'єктної виховальної взаємодії вчителя й учня.

Визначальними принципами побудови виховного процесу в контексті національної концепції виховання Г. Ващенка виступають: принцип національної самоідентифікації особистості; єдності культурного, духовного та інтелектуального освітнього середовища; релігійної освіченості; співвідношення загальної мети із завданням розвитку духовності дитини; соборності; інтеграції розуму й віри.

Зміст даної моделі виховання дитини включає в себе процес оволодіння абсолютно вічними християнськими моральними, національними, громадянськими, валео-екологічними, естетичними, інтелектуальними цінностями буття. Механізмом функціонування духовно-моральної парадигми видатного педагога в сучасних умовах організації навчально-виховного процесу є ціннісно-змістова духовно-моральна суб'єкт-суб'єктна взаємодія вчителя й учнів. Ці положення потребують свого подальшого обґрунтування, що дозволить створити

сукупність педагогічних засобів, які сприятимуть ефективній реалізації цільових установок духовно-морального виховання.

Головне завдання педагога, продиктоване вимогами часу – становлення особистості дитини як Людини, Громадянина, Патріота, Професіонала, у якій будуть сформовані високоморальні риси характеру, яка розумітиме цінність скарбів української культури, яка планомірно буде займатися самовдосконаленням. Ми вважаємо, що виховання плідне тільки тоді, коли воно звернене до духовного життя особистості учня. Сьогодні роль духовного виховання не суперечить світському і розглядається як складова національного виховання і освіти в цілому. Адже духовність породжує шляхетність, допомагає кожній людині стати людиною, а нації – нацією. У цьому сила цілющої християнської моралі.

Внутрішній світ духовності багатовимірний, оскільки вона проявляється в почуттях, думках, моральній поведінці, вчинках людини, її ціннісному світі, а також ставленні до інших. Духовність – це синонім високих почуттів, естетично-розвиненого відчуття Краси, прагнення Добра, усвідомлення Істини.

Проте вір розумів, що ніякі освітньо-виховні системи, ніяке програмне викладання моралі не можуть замінити особистісного впливу людини на людину, впливу вчителя на учня. Саме тому, духовність учителя, його професійну компетентність Г. Г. Ващенко вважав головною рушійною силою педагогічного процесу, вагомим чинником формування дитячої особистості, критерієм якості навчання й виховання підростаючого покоління.

Компетентність визначається педагогічною наукою як інтегральний соціально-особистісно-поведінковий феномен. У більшості європейських країн компетентність є показником, що найбільшою мірою відповідає сучасним вимогам здійснення вчителем своєї професійної місії. Вона визначається як здатність особистості вчителя кваліфіковано й ефективно діяти не тільки в стандартних умовах, але й вирішувати професійні завдання в ситуаціях, що вимагають творчого підходу. Професійна компетентність вчителя включає методологічну, психолого-педагогічну, спеціально-предметну і методичну складові. Проте всі вони є похідними від його світоглядної компетентності, яка визначає вектор особистісного зростання вчителя як Людини, Громадянина і Професіонала. Світоглядна компетентність представлена у житті вчителя комплексом ключових компетенцій – соціальної, економічної, полікультурної, інформаційно-комунікативної, політико-правової, еколого-валеологічної, а також компетенцією в сфері особистісного життя.

Г. Г. Ващенко вважав, що учитель, який прагне становлення високої духовності, в процесі життєдіяльності виробляє низку специфічних якостей власної особистості: постійна перевага духовних цінностей над матеріальними; прагнення кращого, що особливо помітно на його високоморальній вчинковій діяльності; спрямованість на розвиток власних здібностей, таланту, творчих сил; усвідомлення критерію

вибору цінностей – ним стають християнська мораль і національна культура.

Учителі, у свідомості яких домінує духовне начало, вельми помітні у суспільному середовищі, вони глибше відчують мистецтво і красу, схильні до творчості й оптимізму, принципові у протистоянні злу й обстоюванні вищих цінностей, мають широку і глибоку ерудицію, обізнані в галузі національної культури.

У гармонії душевного стану вчителя полягає головна мотивація і головна природа його моральної поведінки, що є стрижнем його професійної компетентності в контексті даної виховної концепції. Г. Ващенко зазначав: “Гармонійність треба розуміти не як розвиток всіх властивостей людини до однакового рівня, а як певну цілісність, при якій кожна здібність посідає в особі те чи інше місце в зв’язку з роллю її в нашому житті і діяльності” [2, с. 183].

Гармонія особистісного і професійного життя сучасного вчителя реалізується за такими напрямками: 1) гармонія у відносинах з іншими людьми, із зовнішнім середовищем: вона досягається через християнське розуміння любові – стався до ближнього так, як би ти хотів, щоб ставилися до тебе; у сфері взаємодії вчителя й учня цей рівень передбачає рівноправність суб’єктів і утверджує у повсякденному житті почуття власної гідності, без якого неможливий повноцінний розвиток особистості; практичним втіленням його є добродійні вчинки вчителя й учнів; 2) гармонія з власним сумлінням, що забезпечує внутрішній душевний комфорт особистості: якщо вчитель дорожить власною внутрішньою гармонією, він справедливо ставиться, коли гнівається; говорить правду, коли вигідно обманути; чесно виконує свою працю, коли можна зробити будь-як тощо; 3) гармонія з Абсолютом Добра – любити добро і протистояти злу.

У професійній діяльності такого вчителя домінує доброзичливість, людяність, віра, надія, любов, емпатія, милосердя й оптимізм. Якщо суспільство складається з людей, що відчують гармонію душі, то воно саме стає урівноваженим, гармонійним, оскільки в цілому моральний стан суспільства визначається моральним станом його членів. Тільки завдяки самопізнанню вчитель усвідомлює власну значущість і завдяки самовдосконаленню досягає висот людської гідності, душевного оновлення, приходять до щирої віри й активної життєдіяльності для блага своїх учнів, свого народу.

З огляду на вищесказане приходимо до висновку, що духовне становлення особистості вчителя включає: по-перше, становлення моральності, прагнення особистістю духовної досконалості (незмінне слідування нормам моралі в будь-яких життєвих ситуаціях); по-друге, оволодіння змістом духовної культури українського народу (глибокі знання в галузі мистецтва, міфології, світової та вітчизняної літератури, широка ерудиція, самостійні оцінні судження, компетентність в галузі національної культури, її релігійної складової – іконопис, храмова культура, духовна музика; цікавість до внутрішнього світу особистості,

інтерес до філософських і релігійних вчень); по-третє, становлення громадянськості, національної самосвідомості (глибокі знання історії і традицій власного народу, власної родини; розвиток почуття обов'язку і відповідальності перед своєю країною і народом, громадянської гідності тощо).

Процес духовного виховання можливо визначити як спільний рух вихователя й вихованця до цілі-ідеалу, в ході якого відбувається їх взаємозумовлене особистісне зростання в наступних аспектах: як сходження до Абсолютних Цінностей, як сходження до Національної і Світової Культури, як сходження до власної Індивідуальності, як сходження до Іншого, що в цілісній єдності показує, що вчитель не веде учня по шляху духовного вдосконалення, а просувається по цьому шляху разом і з ним. При цьому головне завдання вчителя – показати учневі можливі варіанти руху до вершин духовності, дати в руки учню інструмент самопізнання і самовдосконалення, створити для нього ситуації вибору.

Таким чином, необхідність актуалізації духовно-моральної національної концепції виховання Г. Ващенка зумовлюється ціннісно-змістовною ситуацією освітньо-виховного процесу в Україні. Історія розвитку народів, націй і цивілізацій доводить, що подолання складності світу та його освоєння здійснюється з опорою на духовність і віру. Духовність, як соорганізована енергія, демонструє здібність до оновлення, а гуманність (людяність) має феноменологічну сутність і проявляється у різних іпостасях Духу. Головним шляхом реалізації провідних ідей концепції національного виховання Г. Ващенка вважаємо шлях засвоєння вчителем фундаментальних ґрунтовних фахових знань, знань історії становлення й розвитку української національної культури, усвідомлення й дотримання християнських цінностей співіснування у суспільстві та зосередження уваги на систематичному прояві у відносинах з учнями людяності, християнської любові й милосердя.

Список використаної літератури

1. Ващенко Г. Г. Виховання волі і характеру / Григорій Григорович Ващенко. – К. : Школяр, 1999. – 385 с.
2. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків / Григорій Григорович Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
3. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів / Григорій Григорович Ващенко. – К. : Укр. вид. Спілка, 1997. – 441 с.
4. Ващенко Г. Г. Проект системи освіти в самостійній Україні / Григорій Григорович Ващенко. – Мюнхен, 1957 – 48 с.
5. Вишневецький О. Педагогіка в пошуках духовності / Омелян Вишневецький // Рідна школа. – 2005. – №7. – С. 3–6.
6. Новейший философский словарь. – Минск : Книжный дом, 2001. – 1280 с.